

UDK: 41+406

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "MAQSAD" KONSEPTINING MORFOLOGIK STRUKTURAL, SEMANTIK TAHLILI**MORPHOLOGICAL STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT "GOAL" IN ENGLISH AND UZBEK****МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА «ЦЕЛЬ» В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ****Nasridinov Muxridin Vaslidin o'g'li**

Farg'ona davlat universiteti ingliz filologiyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalarini o'z ichiga olgan qiyosiy tilshunoslik sohasi, hamda bu sohada o'z tadqiqot namunalari yozib qoldirgan olimlar tadqiqotlari haqida ma'lumot berildi. Shu bilan birga maqolada ingliz va o'zbek tillarida "maqsad" konseptini voqelantiruvchi til birliklar leksik satharo qiyoslanadi va ularning maydon tabiati turli tizimli tillarda qiyosiy tadqiq qilinadi. Maqsad konsepti maydonida yotuvchi leksik til birliklari turli adabiyotlardan keltirilgan misollar orqali tahlil qilinadi. Shu bilan birga, har ikki tilda leksik birliklarning o'xshash va no'xshash jihatlari atroficha tahlil qilinadi.

Аннотация

В этой статье представлена информация о области сравнительного языкознания, охватывающей актуальные вопросы современной лингвистики, а также об исследованиях ученых, которые записали образцы своих исследований в этой области. При этом в статье сравниваются лексические уровни языковых единиц, реализующих понятие "цель" в английском и узбекском языках, а их полевой характер сравнительно исследуется в различных системных языках. Лексические единицы языка, лежащие в поле целевого понятия, анализируются на примерах из различной литературы. При этом подробно анализируются сходства и несходства лексических единиц в обоих языках.

Abstract

This article provides information on the field of comparative linguistics, covering current issues of modern linguistics, as well as on the research of scientists who have recorded samples of their research in this field. At the same time, the article compares the lexical levels of linguistic units that implement the concept of "purpose" in English and Uzbek, and their field character is comparatively studied in various system languages. The lexical units of the language that lie in the field of the target concept are analyzed using examples from various literature. At the same time, the similarities and dissimilarities of lexical units in both languages are analyzed in detail.

Kalit so'zlar: kognitiv tilshunoslik, konsept, "maqsad" konsepti, "maqsad" lingvokognitiv maydoni, morfema, leksema, sodd leksema, qo'shma leksema

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, понятие «цель», лингвокогнитивное поле «цель», морфема, лексема, простая лексема, сложная лексема

Key words: cognitive linguistics, the concept of "goal", the linguocognitive field of "goal", morpheme, lexeme, simple lexeme, compound lexeme

KIRISH

Qiyoslanayotgan zamonaviy ingliz va o'zbek tillarida "maqsad" konsepti va uni voqelantiruvchi til vositalarini lingvokognitiv hamda lingvokulturologik jihatdan tizimli tadqiq qilish uchun "maqsad" konsepti maydonini tizimli taxlilga tortish maqsadga muvofiqdir.

Tilshunoslikda semantikaning asosiy vazifasi ma'nolari bilan bog'langan so'zlarni birlashtiradi. Bunday so'zlar, odatda bir leksik – semantik guruhni tashkil qiladi. Jumladan, rang bo'yoqni bildiruvchi so'zlar, vaqtni, harakat – holatni ifodalovchi so'zlar alohida semantik maydonga egadir. Lingvistikada "ma'no" (mazmun) umumiyliги bilan birlashgan va belgilanayotgan hodisalarning tushunchaviy, predmetlik yoki vazifaviy (funktional) o'xshashlikni aks ettiruvchi til birliklari (asosan, leksik birliklar) yig'indisi maydon sifatida belgilanadi.[2.380]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Lisoniy birliklarning ma'lum ma'no asosida birlashuvi, ma'lum bir tildagi lug'aviy birliklarni ana shunday mazmuniy uyalarga birlashtirish sharq tilshunosligida yetarlicha rivoj topgan. Keyinchalik esa XIX asrda lisoniy birliklarni mazmuniy guruhlarga ajratish g'oyasi Yevropada avj ola boshladi. Shunga ko'ra bu nazariya Yevropa tilshunosligi bilan uzviy bo'g'lanib qoldi.

XIX asrda leksik (umuman, til) birliklar umumiylikiga M. Porkovskiy tomonidan etibor qaratildi. Maydon tushunchasining nazariy talqini. I.Trir, G.Ipsin, V.Porsig, L.Vaysgerber, A.Yolles ishlarida ko'zga tashlanadi, keyinroq A.A.Umiseva, N.I.Filicheva, Yu.N.Karaulov, G.S.Shchur kabi ko'plab olimlar ishlari bilan bu nazariya yanada rivoj topdi. [4.581]

Kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiyaning asosiy o'rganish obyekti sanaladigan "konsept" nazariyasi rivojlanib, tobora sayqal topib bormoqda. Shu ma'noda olganda, boshqa konseptlar qatori "maqsad" konsepti ham o'ziga xos lingvokognitiv asosga va lingvokulturologik tavsif hamda tasnifga davogar bo'lgan mental voqealidir.

Quyida biz "maqsad" konseptini ifodalovchi, ya'ni voqealantiruvchi sathlararo til birliklarining har birini empirik misollar asosida ko'rib chiqishga harakat qilamiz. Eng avvalo har bir til birligining o'rganilishi va tahlili muhim sanaladi. Shu sababli maqsad konsepti doirasida yotuvchi semantik maydon tahliliga to'htalib o'tsak.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Leksik sath birligi leksemdir. So'z va leksema atamaları ko'p hollarda aralash holda qo'llanadi. Lekin ular bir-biridan farq qiladi. Leksema semema va nomemalarning o'zaro munosabatidan tashkil topgan butunlik sanalib, uning mazmuniy mundariyasi atash, ifoda va vazifaviy semalar munosabatidan iborat bo'ladi. Har qanday leksemda bu semalardan "atash" semasi albatta ishtirok etadi. Shuning uchun bu sema leksemaning markaziy semasi, qolgan semalar esa chegara semalar hisoblanadi. Masalan, gapirmoq, do'ng'illamoq leksemalari bir xil atash semasiga ega bo'lib, ifoda semasi bilan bir-biridan farq qiladi. Bu jihatdan so'z atamasi leksemalardan boshqa birliklarni ham, ya'ni atash semasiga ega bo'lmagan birliklarni ham o'z ichiga oladi. Masalan, ammo, uchun so'z, lekin leksema emas. Chunki ularning atash semasi mavjud emas. Faqat grammatik ma'noga ega. Demak, so'z grammatik ma'noga ega bo'lgan leksemalarni va yordamchi, undov, modal nomlari bilan yuritiluvchi birliklarni o'z ichiga oladi. Leksema leksik sath birligi sanaladi. U grammatik ma'no va bu ma'noni ifodalovchi shaklga ega bo'lib, so'zga, ya'ni morfologik birlikka aylanadi. Masalan, daraxt "tanadan shoxlanuvchi ko'p yillik o'simlik" atash semasiga ega bo'lishi bilan leksema. Bu leksema otlik, bosh kelishiklik, birlik semalariga va bu semalarni ifodalovchi shakllarga ega bo'lishi bilan so'zga, morfologik birlikka aylanadi. Keling ularni alohida-alohida ko'rib chiqsak:

O'zbek tilida:

Sodda leksema. ot. maqsad, umid, muddao; *Sifatdosh.* Istalgan, rejalashtirilgan; *harakat nomi*, rejalashtirish; *ravishdosh*, tilab, istab va ha kz.

Yasama leksemalar. Sifat, maqsadli, umidli, umidbaxsh, maqsadsiz, umidsiz, noumid va ha kazo.

Qo'shma so'zlar. Orzu-istak, orzu- umid.

Ingliz tilida:

Sodda leksema. Ot.purpose, aim, goal, ambition, aspiration, desire, dream, idea, intent, intention, object, plan, point, target; *yasama leksemalar*, sifat, purposeful, aimful; *ravish*, purposefully, aimfully; *infinitive*, to aim, to intent, to plan, to desire; *gerundi*, planning, dreaming, aiming;

Qo'shma leksemalar. purpose-build, dream-boat, plane-load va h.k.z.

So'z va leksema atamaları ko'p hollarda aralash holda qo'llanadi. Lekin ular bir-biridan farq qiladi. Misol uchun, o'zbek tilida maqsad, niyat, ilinj, istak, xohish, tilak, murod, muddao, umid, reja, orzu kabi leksemalar bir xil atash semasiga ega bo'lsada, lekin ifoda semasi bir-biridan farq qiladi. Keling ularni alohida-alohida ko'rib chiqsak:

Ot. MAQSAD - [a. – niyat, yuqori tilak; intilish] 1 Erishish, amalga oshirish uchun ko'zda tutilgan narsa, murod, muddao. O'qishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoq. Maqsadga yetmoq. Maqsadga erishmoq. " Xoljonbekaning shaharga tushishidan maqsadi Shernazarboyni bir ko'rish edi." [1.2.3] Ingliz tilida Oxford Advanced Learner's Dictionary lug'atiga murojaat qiladigan bo'lsak,

“maqsad” yani “purpose” so‘ziga shunday ta’rif berilgan: “The intention, aim or function of something, the thing that something is supposed to achieve”. Misol uchun: “I came on purpose to find you, Jane Eyre,” said she; ‘I want you in my room; and as Helen Burns is with you, she may come too.’ [2.130]

Sifat. UMIDBAXSH - [ishonch, umid bag‘ishlovchi] Kishida ishonch va umid hosil qiladigan; kelajakka umid, ishonch bilan qarashga undaydigan; umid bag‘ishlovchi. “Yo‘lchi bu gal ham kasalning ko‘nglini ko‘tarish uchun, unga taskin beruvchi umidbaxsh so‘zlar aytdi.” [3.27]. Ingliz tilida ushbu so‘zga mos ravishda “promising” so‘ziga shunday ta’rif berilgan: “showing signs of being good or successful”. Masalan , “The research produced promising results.”

Fe‘l. TILAMOQ - Biror istak, tilak, niyat bildiruvchi so‘z, gap aytmoq. “Hazratim, men mungliq qizingiz sizga xudodan Shayx Sa‘diyning umrini tilayman! Ilohim yuzga kiring!” [4.31] Ingliz tilida “tilamoq” yani “wish” leksemasiga quyidagicha ta’rif keltirilgan: “To want something to happen or to be true even though it is unlikely or impossible”. “No doubt, no doubt, madam; and now I wish you good morning.” [7.30]

Harakat nomi. REJALASHTIRISH. “Rejalashtirish - Milliy iqtisodiyotning turli darajalarida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish va boshqarish shakllari majmui.” [3.40] Ingliz tilida. “planning” yani, “the act or process of making plans for something”. Costs can be reduced by effective contingency planning.

Sifatdosh. ISTALGAN . “Pasportni propiskadan qat’iy nazar istalgan hududdan olish tartibi joriy etilishi mumkin” [4.33] Ushbu so‘z ingliz tilida “desired”: “The medicine did not achieve the desired effect”.

Ravishdosh. TILAB. “Men seni Xudodan tilab oldim, do‘st, gohida pinhona yig‘lab oldim , do‘st”.

Ko‘rinadiki, leksema va so‘z tilning ikki sath birligini ifodalaydi. Misol uchun, o‘zbek tilida maqsad, niyat, ilinj, istak, xohish, tilak, murod, muddao, umid, reja, orzu kabi leksemalar bir xil atash semasiga ega bo‘lsada, lekin ifoda semasi bir-biridan farq qiladi. Yuqoridagi misollardagi eng asosiy tushuncha “maqsad” doirasida amalga oshadi.

XULOSA

Turli tizimli tillarda “maqsad” konseptini verbal va noverbal vositalarning lingvomadaniy hamda lingvopragmatik jihatdan turli xil misollar orqali ifodalanishini yuqorida ko‘rib chiqdik. Ushbu vositalar tilimiz va madaniyatimizning ajralmas qismiga aylanib qolganligini hech kim inkor qila olmaydi. Ushbu misollarning yozma va og‘zaki nutqda faol qo‘llanilishini biz ko‘plab asarlarda uchratishimiz mumkin. Shu bilan birga, ko‘plab misollarni kundalik hayotimizda ham qo‘llaymiz va duch kelamiz. Ularning turli tizimli tillardagi qiyosiy tahlili til o‘rganuvchilar uchun muhim qo‘llanma hamda ikki xalq tillarini bog‘lashda muhim ko‘prik vazifasini o‘taydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 7th Edition.
2. Popov 3.D. Sternin I A когнитивная лингвистика Учебное издание федеральное агентства по образованию Воронежский государственный университет Москва АСТ:Восток-Запад(2007. 3с).
3. Porkovskiy M. M “Изобранные работы по языкознанию” М. Nauka 1954.-382 с.
4. Jumaniyoz Sharipov. “Xorazm” (roman). www.Ziyouz.com kutubxonasi.
5. Kubryakova Y.S. konsept//Y.S. Kubryakova, V.Z. Demyankov, Y.G. Pankrlas, L.G.Luzina
6. “Лингвистический энциклопедический” словарь. М. Советская энциклопедия.1990.380с.
7. Maslova V.A. когнитивная лингвистика.Учебное пособие. Тетрасистема 2008(22с).